

gadott be tanítványai közé, hanem lelki tehetségük szerint nagyon megválogatta őket, s ezeket fenyték alá vetve, csak huzamos oktatás és kemény próbák után avatta be tudománya minden titkaiba. E tanítványoknak az erkölcs legnagyobb tisztaságára és egyszerűségre kelle törekedniök. A körülményekhez képest 2--3 évi halgatást parancsolt nekik, s csak az hallgatta a mester szavát annak közvetlen jelenlétében, ki a próbák darabos pályáját türelmesen megfutotta. A ki azonban a nehézségektől megijedt és szándékától elállani kívánt, megtehetette, s tanpénzei is visszaadattak; de az ilyenek mint valódi halottnak sirt csináltak s róla többé nem emlékeztek meg. Mind a tanár urak, mind a tanuló ifjuság érdekébe kívánom: ne legyenek ily halottaik soha!

Ezzel még egyszer üdvözölve az egybegyült közönséget, melynek soraiban jól esik látni iskolánk ügyének több kedves barátnéját, ugy a testvériskolák küldötteit, felkérem a t. tanár urakat székefglaló értekezéseik szives előadására.

HAJÓS JÁNOS
főisk. felügyelő gondnok.

II. SZÉKFOGLALO BESZÉDEK.

1. Zrinyi és Széchenyi.

A XVII-ik század első felének nagy magyarjai közül hármat szokás együtt emlegetni: Bethlent, Pázmányt és Esterházyt. A kik szeretik a hasonlatot és ott is keresik, a hol nehezen található meg, a század derekáról is három alakot állítanak melléjük, a Zrinyi, Lippay és Wesselényi alakjait. Azonban mily gyengén állja meg e két triász az egybevetést, azonnal kitűnik, mihelyt a Lippay zajtalan életét Pázmány korszakalkotó munkásságával és Wesselényi nagyhangú erőlködését az Esterházy áldozó hazafiságával összehasonlítjuk. Csupán az egy Zrinyi alkot közülök dicső kivételt. Őt oda lehet bátran állítani a három nagy magyar mellé s oda lehet annál is inkább, mert ő egymagában mind a hármat egyesíti.

A Pázmány hevét és lángnyelvét, az Esterházy loyaltását és szívós magyarságát köti össze Zrinyi Bethlen nagyratörő terveivel és bizony nem rajta mult, nem készségén, sem tehetségein, hogy Magyarország a XVII-dik század közepén a virágzásnak, az erőnek, a hatalomnak azon fokára nem emelkedett, mely fokot az erdélyiek már Bethlen és a Rákóczi ház alatt megközelítettek; azon fokot értem, a melyen viszonylagosan csak most áll.

A XVII-ik század nagytehetségű, lángelméjű Széchenyije ő, a sikerre nézve azonban óriási különbséggel. A Széchenyi által elvetett eszmékből szelvész támadt ugyan és e szelvész a magyar államiságnak magasra fölemelt épületét keményen megrázta és megintgatta, mindazáltal össze nem döntötte; addig a Zrinyi által elvetett eszmékből oly vihar támadt, mely halomra roskasztá élte összes alkotásait és e romokat elseperte, kit Nikodemiába, kit Rodostóba, kit pedig Lengyel- vagy Franciaországba. A sikerre nézve, mondom, azzal az óriási különbséggel, hogy míg Széchenyi aránylag nagyon kedvező, mondhatni könnyen alakítható viszonyok között 40 hosszú esztendőn keresztül munkált áldásosan hazánk jólétére; addig Zrinyi a legellenségesebb, a legmostohább viszonyokkal küzködött alig fél-annyi életidőn keresztül.

Csodálatosképen összetalál történelmünk e két nagy alakja. Ám távol legyen tőlem, hogy életök, elveik és hatásuk tüzetes egybehasonlításának csomópontjait jelen alkalommal keressem. Mély tanulmány és avatott toll szükséges e nagy feladathoz, melyre Pauler és Imre Sándor is csak rámutattak Nem kívánom egybevetni a két legnagyobb magyarnak külső életét, kik mindketten előbb más országot tartottak valódi hazájoknak, Zrinyi Horvátországot, Széchenyi Ausztriát; kik mindketten idegen műveltség hatása alatt állottak egész életökben, Zrinyi az olasz, Széchenyi a német művelődés befolyása alatt, és kik mégis mindketten magyar hazánknak felrázására és újjá alkotására törekedtek egész éltökön át, Zrinyi az akkori idők szerint a hadi és közigazgatási, Széchenyi a XIX-ik század szellemében irodalmi és társadalmi téren keresvén a célra vezető eszközöket. Nem hasonlítom össze utazásban és tanulásban tölt ifjúságokat, hármas szerelmöket, munkával terhelt férfi korukat és mindkettejöknek erőszakos halálát. Nem mérem össze Széchenyi jobb kezét, a szerényen és lelkiismeretesen munkáló Tasnert, Zrinyi tűzlelkű „titkosának“, Vitnyédinek buzgó segédkezésével. Nem állítom, hogy mind Széchenyi, mind Zrinyi az uralkodóház rendületlen hivei közé tartoztak; hogy mind Széchenyi, mind Zrinyi nem annyira elszakításával, mint inkább Magyarországnak birodalmi középponttá emelésével akarták hazájokat a németesítő Ausztriától örökre biztosítani és hogy mindketten a nemesség reorganisatiójával s a főrendűek példamutatásával óhajtották elérni életök nagy célját; és mindkettőnek egész életében sokaknak rajongó tiszteletét egyesek fanaticus gyűlölete zavarta. Nem állítom egymás mellé a XVI. és XVII-ik századok véres békéitől haldokló magyarságot és a XVIII. és XIX-ik

századok német kulturájától kivésző nemzetiségünket. A császári udvar mindenható Portiájáról és Metternichjéről, a konok újító II. Ferdinándról és II. Józsefről, a békés, de azért szüntelen hadat viselő Nagy Leopoldról és a nagy Ferencz császárról is hallgatni fogok: egyszerűen csak néhány pontot tüntetek fel, melyekben Zrinyi és Széchenyi politikája meglepő pontossággal érülködnek.

Ne bánts d a magyart! — e szavakkal mondja ki Zrinyi az Áfiumban élete nagy jelszavát. Magyarország nem volt, hanem lesz! — e szavakba foglalta össze Széchenyi a Hitelben egész élete programját. Mind Zrinyinek, mind Széchenyinek összes tevékenysége e két jelszó körül forog. Mindkettő életét áldozza rá. Mind Zrinyinek, mind Széchenyinek azonban követőik ez irányt „szökellő“-re vezették, Zrinyiét az öcsese, Nádasdi és Wesselényi, Széchenyiét Kossuth juttatván „főmeredek“¹⁾ ösvény elé. Az „interessatusok“ küzdelme 1711-ben a szathmári békével ér véget, küzdelmök elbuktatta az olygarchiát és megteremté a középkori Magyarország romjain az ujabbkori Magyarországot; a „magyar világ“ küzdelme 1867-ben, a Deák-féle kiegyezésben ér véget, elbuktatta a nemességet és megteremté az ujabbkori Magyarország romjain a legujabbkorit: a tudomány, a művészet, az ipar, a kereskedelem — a XIX-ik század Magyarországot A Zrinyi-eszmék ágakkal átnyulnak a szathmári békén keresztül a Széchenyi-eszmék harczába is, tulajdonképeni győzelmük: 1867; — a Széchenyi-eszmék vajjon meddig fognak sudáraikkal terjengetni; vajjon mikor ülnek teljes diadalt, mikor vetik azt az árnyékot, melytől már a mindenben rémlátó Metternich is rettegett: el akarjátok nyomni az osztrákot . . . Ki tudná megmondani!

Zrinyi politikai törekvéseinek legalapja mindig az ezer harcban elfogyatkozott nemzetnek fölélesztése, megmentése és erősítése volt;²⁾ Széchenyi politikájának szintén „első föllépésétől kezdve legfőbb célja volt a magyar nemzetiség fentartása és erősítése.³⁾ — Zrinyi a maga feladatát a rendi alkotmány módosításával akarta elérni: a nemesség maradjon fegyverben ezután is;⁴⁾ de a részleges fölkelések helyébe állítson állandó serget,⁵⁾ ehhez kapcsoltsák háborúban az ország egész ereje;⁶⁾ a nemesség is, a

¹⁾ Bethlen Miklós szava.

²⁾ Áfium: 368. 375. 382. 1. stb. (Az Ujabb Nemzeti Könyvtár kiadása szerint.) Az 1653-ki emlékirat, az egész Siralmas Panasz és Oktatás.

³⁾ Az akadémia elnökének emlékiratából a Széchenyi-szobor leleplezése alkalmával.

⁴⁾ Áfium: 394—396. ⁵⁾ U. o. 381. 392—393. ⁶⁾ U. o. 382. 394—396.

papság is s ne csak egyedül a polgár áldozzon érte; ¹⁾ s viszont a polgárt, a parasztot is be kell vonni a hadkötelékbe. ²⁾ „Széchenyinek másik törekvése volt a magyar alkotmánynak szabadelvű irányban lépcsőzetes és óvatos, de gyökeres átalakítása, hogy mind az, ki a magyar levegőt szívja, elmondhassa: én is e haza polgára vagyok, azaz: egyenlő terheket viseljen és egyenlő jogokat élvezzen.“ ³⁾ Hogy a fennebbi intézkedéseknek kellő hatása legyen, hogy a magyarság fogyatékos erejét fokozza, kifejtse, a katonai fegyelem helyreállítását mind az egész országra nézve sürgeti Zrinyi; hadd tanuljon a katona és szokják kellő rendhez; álljanak tudós vezérek elé a külföldet mind hadi, mind egyéb tudományok végett ezentúl szorgalmasan látogató ifjúságból, „mert én azt valлом és assecurálom az én magyaraimat, hogy ha jó militaris disciplinát instituálnak, semmi e világon nem lészen, a mi az ő libertásokat jobban megtartsa s conserválja, mint az.“ ⁴⁾ Harmadik tevékenységi köre volt Széchenyinek a nemzet anyagi erejének emelése s nemzetgazdasági fejlődésének fokozása. Ama tant állítá fel, hogy azon nemzet tartja meg legbiztosabban szabadságát, mely nemcsak szellemileg nívelt, de anyagilag is folyton erősbödik.“ ⁵⁾

Ily meglepő pontossággal egyeznek Zrinyi és Széchenyi politikai eszméi a két század politikájának elv- és szintérbeli különbözőseit is az összehasonlítás mérlegébe vetve. Államtani elveiknek további egybevetése messze elvinne tárgyamtól. Ugy szintén messze elmaradna ez, ha Magyarországnak akkori állapotát, mely Zrinyi nézeteit kifejté, egybehasonlítanám félszázad előtti Magyarországunkkal, mely Széchenyi magatartását megszabta. Nagy ember volt tagadhatatlanul mindkettő és nagyságuk örök alapon épült, mert mindketten a meglevő viszonyokra építették, hogy a jövő remélt áldásai annál biztosabban valósuljanak. Csak a sikerben vetett óriási különbséget, középük a sors: Zrinyi elbukott jóformán pályája kezdetén, mikor épen az ő napja feljött volna; Széchenyi ellenbentúlélte saját magát is és csak akkor jött el érte a halál, mikor erőszakosan zörgetett annak ajtaján és mikor már biztosan láthatta, hogy csak néhány év kell eszméinek diadalra jutásáig. Zrinyi a magyar államiságnak Achillese volt, Széchenyi inkább Ulissese.

¹⁾ U. o. 392—394. ²⁾ U. o. 388—389.

³⁾ Lónyay M. fennebb idézett emlékbeszédéből.

⁴⁾ Áfium: 379. 389. 391. és Aphorism. 244. 251. 268. stb. III. Rész: 309. 315. stb. I—IV. Discurs. Siralmas Panasz stb. V. ö. Imre S. A költő Zr. M. életéhez. Budapesti Szemle. 1876. 225.

⁵⁾ Lónyay említett beszéde.

A XVII. század derekán az összeroszkodó török hatalom végvonaglásával a magyarságot is végpusztulással fenyegette. Másfelől Ausztria kiveretvén a 30 éves háború folytán Németországból, keleten Magyarországon keresett magának kárpótlást. Jól látta ezt Zrinyi. Látta a török elgyengültét; de látta a mellett azt is, hogy Ausztria ha ki is űzi a törököt, a magyarra veti magát és megfojtja támogató ölelésével. Ezért kellett neki főként az álló sereg; ezért akarja a magyarság erejét regenerálni, hogy mind a törököt lerázhassa nyakáról, mind pedig egyuttal az osztrák behatásnak is ellene állhasson. Kiegyeztetni az uralkodóház Magyarországtól való félelmét és előítéleteit emennek jogaival; biztosítani nemzetiségünket a vérünkön megerősödni készülő Ausztriától, hogy „Magyarország saját tengelye körül foroghasson,“ mint Széchenyi magát egy beszédében kifejezte: ez volt a XVII. század nagy agitatorának (mint Széchenyit is nevezték) legőhajtottabb kívánsága, ez volt nagy szívének legtitkosabb reménysége.

A mi első politiónk fegyver volt, fegyverrel kell, a mit nyertünk, meg is tartani,¹⁾—így variálja a florenczi államférfiú axiomáját és egész erejéből a Mátyás király korát igyekszik fölidézni, ki megfelelt az egy Magyarország erejével töröknek, németnek egyaránt. Had volt szüntelen az ő lelkének gondolata. És bölcsen volt ez így: az akkori Magyarország sajtósága viszonyaival a társadalmi műveltség azon kezdetleges lépcsőjén állott, melyről Buckle azt mondja, hogy a nagy tehetségeket a hadmező számára követeli. Ott volt ő valóban a maga helyén. Ott igyekezett használni imádott hazájának és legjobban is, bárki elismeri, ott érvényesíthette dicső tehetségeit.

Hol vannak hát emlékezetes alkotásai? — kérdezhetné valaki. Széchenyi dicsőségét az akadémia, a kaszinók, a lánczhid, a gőzhajózás, a lóversenyek, az aldunai ut, az országos gazdasági egyesület méltóképen örökítik: mit állíthat szemben ezekkel Zrinyi, a mik hazaszeretetéről és lángesze szorgos gondjairól tanuskodjanak? Az 1660-as évek első felének dicső történelmét állíthatná szembe, mert nemzetünknek a sírból föltámasztására soha egyes ember még anynyit nem tett, mint e néhány év alatt az Áfium és az 1664-beli emlékiratok, a Zrinyi-Ujvár, a csallóközi és a téli hadjáratok és a kanizsai ostrom hirneves Zrinyije.

Aztán ki volt az első magyar tudományos írónk, ha nem ő?²⁾

¹⁾ Machiavelli Deche. III. 1.

²⁾ Apúczai Logikácskája 1654-ben, Encyclopaediája 1655-ben jelent meg. Zrinyi 1650 tájt kezd hadi munkáihoz és már 1651-re megírta Aphorismái két harmadát.

Mely irónknak maradtak tanításai ő előtte örök érvényűek, elveit üres föltevések helyett a természet örök törvényeire építvén? Ki adja ki az első virágénekeket irodalmunkban? Ki veti meg a magyar epos alapját? Ki utasítja legelőször az itthon tudatlanságban tespedt nemes ifjakat külföldi egyetemekre nemcsak pusztán theologiai és orvosi czélekből? Ki tagadja meg legelőször főrendűink között a születési érdemet? Ki fekteti a magyar pogány módra szokott hadviselést valódi tudományos alapra? Ki önt reményt és új erőt az elbukó nemzetbe a reá szakadó óriási török hatalom sulya alatt? Ki legelső valódi aristocratánk az addigi népnymorgató olygarchák helyében? Ki utasítja vissza nálunk először a papságot a lelki élet körébe a világi hatalmak bitorlásától? Ki mondja ki legelőször a XVII. század örökös vallásviszályai közt a lelkiismeret szabadságát, a nélkül, hogy Chillingworthnak, kire, mint e téren elsőre, az angolok máig büszkén hivatkoznak, valaha hírét is hallotta volna?¹⁾ És végül, ki tépi szét a szétvonó és meddő vallási viszályokat és alkotja meg hazánkban a legelső tisztán politikai szövetséget és politikai pártot, és teszi az első lépést arra, hogy a magyar a százados vilongásokból egységes politikai nemzetté tömörüljön; hogy levetkőzze multja végzetes bűneit és kivivja a reménnyel telt jövőt.

Ezekért és ezek miatt állítom én Zrinyit Széchenyi mellé és nevezem őt magyar hazánk XVII-ik századbéli Széchenyijének.

Még műveiknek külsejében, megjelenésök módjában is sok a hasonlatosság. Nem egy az Áfium czélzatra, hírességre, írójuk belső egyéniségére nézve, ha az országos viszonyokat is egybevetjük, a Hitellel? A Siralmas Panasz nem szembe állítható a Világgal, a Mátyás Király a Stadiummal, az 1664-iki emlékirat a Politikai Programtörvényekkel? A Montecuccolira irt polemiaiban nem a Blick világra ható gúnyját, mély sarcasmusát, nemes boszankodását halljuk kihangzani? Az Aphorismusok ezer felé ágazó, rhapsodikus, pathossal és gúnynyal és felvillanó ötletekkel tarkázott eszméi és írásmódja nem a Széchenyivel rokon lélekre, kedélyre és gondolkozásmódra vallanak? ...

A részletekben a számítás tökéletessége (lásd a Tábori Kis Tractát), mindenütt a ténylegeshez, a meglevőhöz kötése (lásd az Áfiumot), a legkisebbre is kiterjedő gond (lásd a Tábori Kis Tracta II-ik részét) nem Széchenyi hideg számításaira, practicus terveléseire

¹⁾ Zrinyi maga buzgó katolikus volt; de azért könyvtárában az unitárius Enyedi György szentháromságvitató híres munkáját is ott találjuk.

és mindent felölelő gondosságára emlékeztetnek? A lángoló hazaszeretet, mely iratai legtöbbször elömlik, a mély meggyőződés szenvedélye, a prophetai lélek, mely előre láttatja a történendőket és fenyeget és bátorít és óva int; a műveltség, mely Európa irodalmát, a tájékozottság, mely szerte a közgazdasági, a közpolitikai kérdéseket, állapotokat lelkiig behatólag ösmeri: nem a Széchenyi hazaszeretete, érzelmessége, jósló tehetsége, fenkölt műveltsége és páratlanul gazdag államférfiúi ösmerete? . . . Széchenyi első művéül akadémiát állított s ez volt alapja államférfiúi működésének; Zrinyi első művéül megteremté az Obsidio Sigetianát és ez lett kiinduló pontja, valódi programja áldozatkész hazafiúi életének: kiki tehetsége szerint és mindketten teljesen az adott viszonyok szerint. — Valóban Zrinyi a XVII-dik század Széchenyije, csakhogy a XVII-dik század hadias formában: pánczélos és vaskeztyús regenerátor, hogy egyetlen kifejezéssel jellemezzük.

KANYARÓ FERENCZ.

2. A mennyiségtan tanítása.

Mélyen tisztelt gyülekezet!

Ez alkalom, melylyel szerencsés vagyok a m. t. gyülekezet szives figyelmét néhány pillanatra igénybe venni, azt kíváná, hogy azon szaknak, melyet tanítani hivatva vagyok, bár egy kis részét behatóbban ismertessem. Azonban megvallom, hogy ezt tenni még sem lehet célom, mivel az én ridegnek tartott számjaimmal untatni nincs szándékomban. Legyen szabad azért csak az általánosnál maradnom, s így talán egy közérdekűbb dologról: a mennyiségtannak fontosságáról és az iskolákban való tanításáról röviden szólanom.

A mennyiségtan egykoru a tudományyal általában. Már a régi egyiptomiak igen nagyra becsülték, részint maga magáért, részint azért, mert az ifjuság szellemének képzésére igen nagy befolyással volt. De különösen a görögöknél első helyen állott a tudományok sorában, azért, mert a görög tanítók főként a geometriát a legjobb értelmi fejlesztőnek tartották, mint a mely leginkább képessé tesz bármely ismeret szerzésére. Ez okból azon ifjunak, a ki magát a felsőbb tudományoknak akarta szentelni, először és feltétlenül bizonyos jártassággal kellett birnia a geometriában. Egy szóval a geometriát gyakorlati bölcsészetnek tartották. Ennek következménye az volt, hogy az iskolákban e tárgy minél behatóbb magyarázásának, tanításának igen nagy fontosságot tulajdonítottak; a másik követ-